

ІНФОРМАЦІОНАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Городецький О.О.

кандидат філософських наук, доцент кафедри політології і соціології

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У статті розглядається співвідношення між постіндустріальною парадигмою та теорією інформаційного суспільства, окреслюються деякі атрибутивні ознаки інформаційного суспільства, способи його ідентифікації. Осмислюється трансформація політичної ролі та функцій держави у форматі глобального світу.

The article focuses on the correlation between the post-industrial paradigm and the theory of the informational society; it determines the attributive insignia for informational society and indicates ways of its identification. Moreover, this study interprets transformation of functions and political role of the state on the scale of the global world.

В статье рассматривается соотношение между постиндустриальной парадигмой и теорией информационного общества, определяются некоторые атрибутивные признаки информационного общества, способы его идентификации. Осмысливается трансформация политической роли и функций государства в формате глобального мира.

Ключові слова: інформаціоналізм, інформаційне суспільство, теорія постіндустріального суспільства, інформаційні технології, наука, національна держава, глобальний світ, мультикультуралізм, індекс глобалізації, спосіб розвитку, спосіб виробництва, публічна влада, політична комунікація, мозаїчне суспільство

Зародження інформаціоналізму як метасистемної теорії аналізу суспільства було актуалізоване на рубежі 60-70-х років минулого століття на Заході і стало своєрідною інтелектуальною реакцією фахівців найрізноманітніших галузей знання – від кібернетики та прикладної математики до філософії – на історичну метаморфозу усєї суспільної споруди, пов'язану не тільки і не стільки із її структурними змінами, як із загальною динамікою (швидкістю) функціонування та розвитку. Модернізація вітчизняного суспільства та держави загострює питання позиціонування України в системі міжнародного поділу праці, політичних, соціальних та культурних цінностей – загалом в системі міжнародних відносин та глобального світу. Як осмислюються процеси сучасного інформаційного суспільства в українському соціокультурному середовищі, якими є ознаки згаданого суспільства, логіка та етапи його визрівання, ступінь та динаміка поширення у світі, як корелює український соціум із фундаментальними рисами такого суспільства – ці та інші питання є цілком актуальними з точки зору і практичного життя, і політичної науки.

Водночас, у національних політологічних центрах, школах та періодичних виданнях проблеми політичного процесу, пов'язаного із глобальним характером інформаційної епохи, вивчення її впливу на український соціум та українську політику знаходяться лише у початковій фазі теоретичного освоєння. Мабуть, найбільш помітним дискурсом дослідження проблем інформаціоналізму в сучасному українському суспільствознавстві є комунікативний аспект політики, технології Public Relations, функціонування ЗМІК у системі суспільних відносин, започаткований науковим журналом «Інформаційне суспільство», який перманентно видається із 2004 року у Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [1]. Зорієнтованість видання на проблеми прикладного змісту у суспільстві та політиці дозволяє ідентифікувати певний сегмент характерних ознак та рис інформаційного суспільства але, зрозуміло, не може забезпечити розробку концептуальної моделі такого суспільства, виявити його системні, фундаментальні ознаки, себто, розв'язати ті пізнавальні задачі, що лежать у площині теоретичної політології і вимагають застосування відповідного методологічного інструментарію.

Правовим аспектам запровадження і функціонування електронного урядування в Україні, дослідженню міжнародного права у сфері інформації присвячена монографія «Доступ до інформації та електронне урядування» [2], що вийшла у 2004 році завдяки міжнародному співробітництву Центру політико-правових реформ (автори-упорядники М.С.Демкова та М.В.Фігель).

Проблемам європейської інформаційної політики, дослідженню політики і права в програмній діяльності ЮНЕСКО присвячені оригінальні та цікаві монографії Є.А.Макаренка [3]; питанням входження України у інформаційне суспільство займалися Л.С.Винарик, А.Я.Щедрін, Н.В.Васильєва [4]; предметний аналіз концепцій інформаційного суспільства (за відомою працею Ф.Уебстера (F.Webster) [5]), а також спроба ідентифікувати деякі його переваги та вади запропоновано у статтях О.О.Маруховського [6].

Здійснивши виснажливі мандрівки громіздкими бібліографічними та електронними інформаційними ресурсами, можна констатувати, що лівова частка продукту у розробці проблем інформаційного суспільства як у західному суспільствознавстві, так і в українському

соціокультурному середовищі належить фахівцям у галузі економічної науки, соціології, культурології, психології, історії (у чому ми частково пересвідчимось у подальшому викладі); водночас *політологічний аспект* інформатизації – вивчення публічної влади, ролі і функцій держави, політичної комунікації, кардинальних змін у функціонуванні партій та партійних систем, засобів масової інформації (комунікації), електоральних процесів та багатьох інших дискретних параметрів політичного життя сучасного (інформаційного/ інформаціонального) суспільства – *знаходиться лише у площині концептуального становлення*.

Враховуючи означену обставину, що є, на нашу думку, вирішальною для стану сучасної української політичної науки (звісно, у контексті порушеної теми), спробуємо конкретизувати дослідницькі наміри цієї статті, які передбачають:

- Ідентифікувати інформатизацію як метасистемну теоретичну конструкцію, що адекватно пояснює структурні та функціональні характеристики сучасного світу, конкретизуючи при цьому предметний інтерес власне політичної науки;
- Окреслити (хоча б у першому наближенні) ті системоутворюючі риси, що вирізняють інформаційне / інформаціональне суспільство як таке, що є необхідним для його розпізнавання як певної історичної та логічної фази соціального розвитку з притаманними їй специфічними емпіричними ознаками.

Сьогодні не викликає сумнівів, що інформаціональне суспільство є вельми складним, інтегративним по своїй суті явищем та може бути предметно ідентифікованим у межах парадигми постнекласичного, системного аналізу, оскільки його онтологічне буття зачіпає процеси економіки та культури, соціальних мереж та політики, глобальної та локальної комунікації, колективного та індивідуального, раціонального та чуттєвого тощо. Зауважимо при цьому, що означена методологія системного аналізу окрім причинно-наслідкових зв'язків функціонування суспільства досить ретельно ставиться до ролі та значення структурних, енергетичних, смислових, синхронних кореляцій. Деякі інтенціональні властивості інформаціональних суспільств, пов'язані із їх інтегративними символічними характеристиками та ознаками, які не підлягають емпіричній ідентифікації та опису, вимагають застосування феноменологічного методу, або подібного, так званого методу тріангуляції (до якого часто звертається один із найавторитетніших теоретиків інформатизації М.Кастельс (M.Castells)), що дозволяє формулювати висновки на ґрунті схожих тенденцій, зафіксованих у різних джерелах, – як це роблять історики, поліцейські та газетні репортери [7, 25-27].

Інформатизація, як міждисциплінарна дослідницька традиція та творча ідея західного суспільствознавства, має автентичну траєкторію виникнення та розвитку. Охоплюючи хронологічно дистанцію останніх 40-50 років, ця традиція містить декілька етапів своєї еволюції, становлення і сьогодні, незважаючи на досить глибоке теоретичне проникнення у реальність глобального світу та ретельне емпіричне обґрунтування (як у старому доброму позитивізмі), є відкритою для подальшої розробки та вдосконалення. Термінологічна варіативність віддзеркалення сучасного суспільства у межах цієї традиції, пов'язана, зокрема, із одночасним застосуванням понять “інформаційне суспільство” та “інформаціональне суспільство” іноді збиває з пантелику навіть професійно підготовленого читача і є зайвим свідченням її певної концептуальної відкритості. Як слушно зауважує Ф. Уебстер, “коли ми згадуємо цей термін, ми можемо неадекватно зрозуміти світ, у якому ми живемо” (переклад наш. – О.Г.) [8, 5]. Хоча зрозуміло при цьому, що термінологічна еквілібристика не є сутнісною у визначенні інформаціонального суспільства; насамперед важливо вирізнити ті автентичні унікальні характеристики суспільства, які дозволяють ідентифікувати його саме в такий спосіб. Розглянемо означене питання (і термінологічне, і сутнісне) у системі координат логічного та історичного.

Ідея інформаційного суспільства була первісно сформульована у західній соціології на теоретичній платформі постіндустріалізму і введена у науковий обіг австрійським (американським) економістом Фріцом Махлупом (F.Machlup) у відомій праці «Виробництво та поширення знання у США» (1962 рік) [9]. Таке позиціонування означеної ідеї у еволюції та структурі західного суспільствознавства другої половини ХХ століття, звісно, не є випадковим, адже і постіндустріальна парадигма, і теорія інформаційного суспільства діалектично співставні і залежні як категорії *загального* і *одиночного*; вони є взаємозумовленими та взаємодоповнюючими. Методологічний інструментарій, застосовуваний у їх межах, сегментне співпадання предмету дослідження, присутність футурологічних сюжетів у обох порівнюваних частинах, однакова байдужість до ідеологічних стереотипів, та деякі інші обставини об'єктивно зумовлюють високий рівень корелятивності між згаданими парадигмою та теорією, хоча, з іншого боку, і ототожнювати їх було б неправомірно. Думається, що найкраще означену діалектику пояснив свого часу засновник постіндустріалізму Д.Белл (D.Bell), який розглядав теорію інформаційного суспільства як своєрідну *нову* інтелектуальну форму розвитку постіндустріальної традиції (парадигми). “...Революція у організації та обробці інформації та знання, у якій центральну роль відіграє комп'ютер, розвивається у контексті того, що я (читаю: Д.Белл. – О.Г.) назвав постіндустріальним суспільством” [10]. Аналогічної думки притримується також і один із теоретиків (і практиків)

інформаційного суспільства Й.Масуда (Y.Masuda), який навіть виніс означену вище закономірність у назву однієї із своїх головних монографій: «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [11]. Розглянемо предметніше механізми взаємодії теорії постіндустріального суспільства та інформаціоналізму.

Теорія постіндустріального суспільства, як згадувалось вище, слугує своєрідним методологічним середовищем, у межах якого в різний час (починаючи із 60-70 рр. минулого століття і до наших днів) західними дослідниками було запропоновано декілька автентичних концепцій, які можна об'єднати на ґрунті пріоритетної ознаки, а саме – формування нового суспільства розглядається як продукт наукового прогресу, знання та технологічних досягнень, заснованих на такому знанні. Присутність позитивістського сюжету середини XIX століття, принесеного у соціологію О.Контом, пов'язаного із визначальною роллю позитивного знання в організації суспільства є очевидною у парадигмі постіндустріалізму, хоча і виказаною іншими термінами. Означена подібність не є випадковою. Усі відомі теоретики інформаційного суспільства – А.Турен (A.Touraine), Й.Масуда, Е.Тоффлер (A.Toffler), З.Бжезинський (Z.Brzezinski), М.Кастельс – ідентифікують його як таке, що виходить із пріоритету науки, технології, освіти у організації усєї суспільної споруди і політики у тому числі, що реалізується у її межах. При цьому термінологічне розмаїття у визначенні такого етапу суспільного розвитку у згаданих дослідників є досить помітним: якщо Й.Масуда та Е.Тоффлер використовують поняття власне “інформаційне суспільство” (Е.Тоффлер іноді кваліфікує його ще “суперсимволічним суспільством” або “суспільством третьої хвилі”), то А.Турен називає інформаційне суспільство “програмованим”, З.Бжезинський – “технотронним”, а М.Кастельс – “інформаціональним”. Інформаційне суспільство, на думку А.Турена, має особливу внутрішню архітектуру, яка рельєфно виявляється при аналізі ролі держави та здійснення її функцій у період пізнього модернізму (друга половина XX століття). Таке суспільство зветься, як згадувалось вище, “програмованим” і є “найбільш сучасним соціетарним типом” або “найбільш просунутою формою сучасності” [див. 12, 22-84]. Таке суспільство утворюється лише у зоні виходу із індустріального, виникаючи, по суті, за межами індустріального, заперечуючи його. У роботі “Чи зможемо ми жити разом?” (1997) А.Турен резюмує: “Сьогоднішня реальність полягає у розриві двох всесвітів: ринкового та культурного, які управляються інструментальним розумом і колективною пам'яттю” [13]. Таке положення речей означає, зокрема, що економіка та бізнес у сучасному світі є системним утворенням, яке найповніше реалізується і набуває раціональності (ефективності) лише у глобальному просторі, долаючи національні кордони, утворюючи транснаціональні корпорації, залишаючи у локальному (національному) проблему збереження культурної ідентичності. Будь-яка національна держава при цьому втрачає ключові важелі управління власною економічною, фінансовою системами, оскільки вони невпинно глобалізуються і стають все більш залежними від волі інших політичних акторів – міжнародних бізнесових структур, світових банків, світової католицької церкви (зауважимо, що Ватикан має сьогодні дорадчий статус у Євросоюзі), терористичних організацій, що виникають на ґрунті расових, етнічних, соціальних та релігійних ознак та діють як в середині країн, так і координують свою діяльність у міжнародному середовищі тощо. При цьому важливо підкреслити, що програмоване суспільство у А.Турена виникає, власне, на основі не економічних, а надекономічних аргументів, пов'язаних із соціальними та культурними факторами, серед яких вирішального значення набувають наука, освіта, політична воля та прагнення людей до пошуку доходів. З іншого боку, держава залишається найважливішим і найпослідовнішим політичним актором, який реалізує функцію збереження національно-культурної автентичності суспільства, точніше, збереження статусу титульної нації у його структурі. В сучасній Європі розв'язання цієї важливої задачі у контексті політики мультикультуралізму, як свідчать лідери ряду країн (Англії, Франції, Німеччини), виявляється вельми нелегкою справою.

Коли ми вирізняємо інформаційне суспільство (як особливий історичний тип суспільної архітектури та динаміки) на основі інкорпорації тієї чи іншої країни до глобальної макросистеми, то маємо розуміти, що інтенсивність процесів глобалізації в силу різних причин є далеко не однаковою у різних точках сучасного соціального простору і, відповідно, ступінь розвитку, ступінь інформаційності різних суспільств априорі також не є однаковими. Щоби уникнути можливих спекулятивних оцінок у цьому питанні варто квантифікувати цю процедуру, застосовуючи спеціальні індекси глобалізації (наприклад, Globalization Index, що розраховується журналом “Foreign Policy” з 2001 року, чи KOF Index Globalization, започаткований у 2002 році при Швейцарському економічному інституті та Федеральному швейцарському технологічному інституті), які, при певній варіативності методик обчислення, дають в результаті обґрунтовані рейтинги країн щодо їх присутності та ролі в системі глобального світового порядку. Скажімо, KOF Index Globalization, визначаючи місце у рейтингу тієї чи іншої країни, бере до уваги аналіз більше як 24 перемінних, що співвідносні із трьома субіндексами, а саме: А.Економічна глобалізація (36%), В.Соціальна глобалізація (39%) та С.Політична глобалізація (25%), у межах яких є актуальними показники поширеності Інтернету та телебачення у країні (із розрахунку на 1000 осіб), її членство у міжнародних організаціях, участь у місіях Ради безпеки ООН, середній рівень тарифів у країні,

показники торгівлі тощо. Чим нижчим є рейтинг країни, тим далі вона знаходиться від сучасної інформаційно-технологічної системи, тим меншим є її доступ до сучасної технологічної потужності і, відповідно, рівня соціального життя, культури, освіти, соціальної, правової та політичної захищеності, тим більше країна залишається осторонь інформаційних, фінансових потоків, соціальних мереж, тим більше вона потрапляє у зону міжнародної ізоляції, закріплюючи за собою імідж світової “периферії” (І.Валлерстайн (I.Wallerstein)), надії полишити яку сьогодні дуже примарні.

Отже, фундаментальна ознака інформаційного суспільства, яка визнається, по суті, усіма прихильниками цієї теорії, полягає у тому, що воно, зберігаючи власну національно-культурну автентичність, одночасно є актором глобального світу, здатним продукувати та застосовувати інформаційні технології у бізнесі, політиці, розвитку соціальних мереж, освіті, культурній діяльності. Зрозуміло, що таке суспільство, в основі комунікації якого лежать новітні інформаційно-комп’ютерні технології, телекомунікаційні системи, може реалізувати свій велетенський технологічний потенціал (і одночасно, примножити його) лише у глобальній (а не локальній) системі координат. Один із найавторитетніших сучасних теоретиків інформаційного суспільства М.Кастельс розглядає поняття інформаціональне суспільство і глобальне суспільство як синонімічні. Осмислюючи системоутворюючі риси економіки такого суспільства, автор підкреслює: “Отже інформаціональна – оскільки продуктивність та конкурентоздатність факторів або агентів у цій економіці (чи то буде фірма, регіон або ціла нація) залежать у першу чергу від їх здатності генерувати, опрацьовувати та ефективно використовувати інформацію, засновану на знаннях. Глобальна – тому що основні види економічної діяльності, такі, як виробництво, споживання та циркуляція товарів та послуг, а також їх складові... зорганізовані у глобальному вимірі безпосередньо або із використанням розгалуженої мережі, яка поєднує економічних агентів. І, нарешті, інформаціональна та глобальна – тому що у нових історичних умовах досягнення певного рівня продуктивності можливе лише в середині глобальної взаємозалежної мережі” (переклад наш. – О.Г.) [7, 77]. М.Кастельс – єдиний із теоретиків інформаційного суспільства, хто використовує у своїх працях термін інформаціональне (informational), а не інформаційне (information) суспільство. У цьому випадку різниця, без сумніву, виходить за межі лінгвістичної причинності, пов’язаної із застосуванням суфіксу - аль (- al). Поняття “informational/ society” має набагато глибше, змістовніше обґрунтування і застосовується для того, щоби вирізнити певні особливості актуального (сучасного) суспільства, що досить динамічно розвивається та істотно різниться від суспільства 60-х – початку 70-х років. У роботах М.Кастельса ми знаходимо декілька переконливих аргументів, які роблять застосування цього концепту цілком коректним (і необхідним). Розглянемо їх.

У теоретичній моделі суспільства М.Кастельса присутнє традиційне для постіндустріалізму положення, запропоноване ще у класичних роботах А.Турена та Д.Белла, згідно якого, при аналізі суспільних форм та динаміки їх розвитку, враховуються, власне, два формати дослідження – спосіб виробництва (постіндустріалізм, через причини деідеологізованого та деполітизованого підходу до впровадження наукового аналізу суспільства, ніколи не протиставляв себе у власному баченні світу будь-яким іншим теоретико-методологічним конструкціям, і марксизму, у тому числі, де поняття “спосіб виробництва” є, як відомо, одним із центральних) та спосіб розвитку. “Хоча суспільства можна охарактеризувати у двох осях, – зауважує М.Кастельс, – (так що ми маємо індустріальний ететизм, індустріальний капіталізм і т.д.), для розуміння соціальної динаміки важливо зберігати аналітичну дистанцію та емпіричне співвідношення між способами виробництва (капіталізм, ететизм) і способами розвитку (індустріалізм, інформаціоналізм)” (переклад наш. – О.Г.) [7, 14]. Конкретизуючи змістовне навантаження терміну “спосіб розвитку” у подальшому викладі, М.Кастельс стверджує: “Таким чином, способи розвитку – це технологічні схеми, за допомогою яких праця діє на матеріал задля того, щоб створити продукт, детермінуючи, у кінцевому рахунку, розмір (обсяг) та якість економічного надлишку” (переклад наш, виділено нами. – О.Г.) [7, 16]. Отже, автор акцентує увагу, що існує декілька історичних версій способів розвитку суспільства; інформаціональний спосіб розвитку є особливим у цьому ряду і таким, що відповідає певним унікальним характеристикам суспільного процесу. На його думку (і з нею важко не погодитись) “специфічним для інформаціонального способу розвитку є вплив знання на саме знання як головне джерело продуктивності. Обробка інформації зосереджена на технології покращення обробки інформації як джерела продуктивності у “благодійному колі” взаємодії між знаннями, як джерелами технології, і застосуванням технології для покращення генерування знань та обробки інформації. Ось чому, користуючись популярним і модним терміном, я (читаю – М.Кастельс. – О.Г.) називаю цей новий спосіб розвитку інформаціональним, побудованим через виникнення нової технологічної парадигми, заснованої на інформаційній технології” (переклад наш. – О.Г.) [7, 17].

В методологічному сегменті дослідження означена ідентифікація інформаціоналізму, проведена М.Кастельсом, є надзвичайно важливим творчим продуктом, оскільки інформаціоналізм, як операціональний інструмент, застосовуваний у науковій теорії, дозволяє побачити не лише кардинальні зміни функціонування економічних процесів (виробництва, фінансового обігу,

банківського сектору), але й нові образи соціальної структури, функціонування політичних акторів та політичної влади, нову логіку розвитку науки, освіти та культури загалом. Іншими словами інформационалізм, фіксує світ навколо нас у нетрадиційних образах та сюжетах, володіє надзвичайно потужним евристичним, дослідницьким потенціалом. Скажімо, з точки зору цієї методології, окрім грошей новим джерелом збагачення у бізнесі стає інформація, знання, які, у тандемі з сучасними комп'ютерними технологіями та засобами транспортування, стають ще більш ефективними інструментами створення капіталу. Марк Цукерберг, як відомо, почав реалізовувати свій творчий задум, пов'язаний із створенням соціальної мережі "Facebook", у кімнаті студентського гуртожитку, а сьогодні, у 27-річному віці, є власником (за оцінками журналу "Forbes") 6,9 млрд. долл., займаючи 29 місце у списку найбагатших американців за 2010 рік. Як висловився Р.Стенджел (R.Stengel) - головний редактор "Time" – М. Цукерберг, отримавши у 2010 році звання "Людина року", зробив дещо, чого до нього ніколи не було; "створена Цукербергом соціальна мережа об'єднує сьогодні майже кожного десятого жителя планети. Facebook нагадує собою третю по величині країну світу, і ця держава володіє таким обсягом інформації про своїх громадян, якого немає у жодного уряду на землі" [14].

Не менш цікавою, під кутом зору інформационалізму, виглядає сфера публічної влади та політичної комунікації. Вище ми уже згадували про суттєві метаморфози, які відбуваються з державою, перерозподілом її функцій, викликаними процесами розвитку інформаціонального суспільства. Криза масових політичних партій у світі та в Україні, що значною мірою зумовлена застосуванням нових технологій політичної комунікації, перехід до електронного урядування, поява на арені політичного життя нових політичних акторів (наприклад, міжнародних або локальних терористичних організацій, харизматичних лідерів), стрімке зростання ролі ЗМІК у політиці, народження мозаїчної та криза масової демократії, істотні технологічні зрушення у межах електоральних процесів, глобалізація політики – ось далеко не повний перелік тих новацій, що актуалізовані інформаціональною епохою. Якщо взяти до уваги, що всі ці процеси мають невідпорну проекцію на українське суспільство і, почасти, реалізуються у ньому – вивчення суті та форм політики та влади, що відбувається у межах інформаціонального способу розвитку стає ще більш актуальним.

На завершення важливо акцентувати увагу на наступному:

1. Інформаціональним називаємо суспільство, яке опрідметнюється (візуалізується) лише за умови орієнтованості дослідницьких процедур на виявлення способів його розвитку, залежних, передусім, від суспільних технологічних ресурсів. Під цим кутом зору у постіндустріальній традиції розрізняють три історичних типи суспільств: аграрні, індустріальні та інформаціональні. В основі кожного із них лежить своєрідний набір, матриця освоєних виробничих технологій, які визначають зміст не лише економічних процесів але й соціальної, політичної та культурної комунікації загалом. Найбільш революційний елемент у структурі виробничих технологій – знаряддя праці, застосування і розвиток яких зумовлює загальну динаміку суспільного прогресу. Якщо індустріальне суспільство орієнтоване за своєю сутністю на стрімке економічне зростання, збільшення суспільного сукупного продукту, то інформаціональне пріоритетно прагне до інтенсивного технологічного розвитку, здійснюваного на ґрунті прагматизованих наукових досліджень, пов'язаних, у першу чергу, із способами, швидкістю обробки інформації, вдосконаленням її носіїв та каналів транспортування.

2. Застосування інформаціо-комп'ютерних технологій у продуктивній сфері зумовлює виведення виробничого процесу за межі національних держав, оскільки це дозволяє раціоналізувати бізнес, підвищуючи його динаміку та прибутковість. В результаті виробництво, фінансова, банківська системи набувають глобального характеру, що викликає відповідні зміни у сферах соціального, політичного та культурного життя. Інкорпорація країни за допомогою технологічних, фінансових, військово-політичних, енергетичних, наукових та інших ресурсів у глобальну світову систему є способом наближення до стандартів інформаціонального суспільства. Оскільки динаміка означеного процесу в глобальному світі є явищем вельми варіативним, – це зумовлює мозаїчну картину сучасної цивілізації за ознаками технологічного розвитку, а також багатства, якості життя, освіти, науки та культури.

Література:

1. Інформаційне суспільство. Науковий журнал. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/is/index.html
2. Доступ до інформації та електронне урядування / Автори-упорядники М.С.Демкова, М.В.Фігель. – К.: Факт, 2004. – 336 с.
3. Макаренко Є.А. Європейська інформаційна політика: Монографія. – К.: Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2000. – 368 с.; Макаренко Є.А. Інформаційне суспільство: політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО. Монографія. – К.: Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2001. – 384 с.

4. Винарик Л.С., Щедрин А.Я., Васильева Н.В. Восхождение Украины в информационное общество. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2001. – 151 с.
5. Webster F. Theories of the Information Society. Second Edition. – London and New York: Routledge, 2002. – 318 p.
6. Маруховський О.О. «Скептично-критичний аналіз» концепцій інформаційного суспільства (за Ф.Уебстером) / О.Маруховський // Наукові записки НАУКМА. – 2005. Т.45: Політичні науки. – С.17-23; Маруховський О.О. Переваги та вади інформаційного суспільства / О.Маруховський // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С.127-136.
7. Castells M. The Rise of the Network Society. Second Edition. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2000. – XXIX+594 pp.
8. Webster F., Blom R. The Information Society Reader. – London: Routledge, 2004. – 472 p.
9. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton: Princeton University Press, 1962. – 416 p.
10. Информационное общество. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/ Информационное общество](http://ru.wikipedia.org/wiki/Информационное_общество)
11. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. – Bethesda: World Future Society, 1980. – 171 p.
12. Touraine A. The Post-Industrial Society. Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in the Programmed Society. Trans. by L.Mayhew. – New York: Random House, 1971. – VIII+244 pp.
13. Сможем ли мы жить вместе? Рецензия на книгу: Touraine A. Pourrons-nous vivre ensemble ? Egaux et defferents. Paris: Editions Fayard, 1997. – 395 p. – Режим доступа: <http://postindustrial.net/page/33/>
14. Основатель социальной сети в Интернете Facebook М.Цукерберг стал “Человеком 2010 года” по версии американского журнала Time // Прайм. Агентство экономической информации. – Режим доступа: <http://www.prime-tass.ru/news/0/%7B9640459D-C403-4F1E-BEB0-84B77776BBD4%7D.uif>